

GLOSY KE GLOSÁM (recenze)

ALEXEJ MIKULÁŠEK

BLAHYNKA, M.: *Glosy k losu Člověka v době prokurátorů. O Člověka Kunderu*. Olomouc: Rub, 2020. 73 s.

Literární badatel a nestor české bohemistiky PhDr. Milan Blahynka, CSc. (1933 v Ružomberku), je znám nejen jako literární historik a monografista (zaměřující se na vývoj české poezie dvacátého století, zvláště na avantgardu a její poválečný osud a odkaz), ale také teoretik (versolog), lexikograf (připomeňme jen *Čeští spisovatelé 20. století*, faktograficky spolehlivě referující o autorech, o nichž bylo možno pojednat, tedy bez Milana Kundery), rovněž lektor a editor (jmenujme za všechny díla Vítězslava Nezvala a edice meziválečné avantgardy), také jako literární kritik: soustavně hodnotil a kriticky komentoval především básnická díla v literárních časopisech i v denním tisku, a to od šedesátých let minulého století do současnosti.

Blahynkova nejnovější publikace vyšla v prosinci minulého roku v olomouckém nakladatelství Rub. (sic, jako devátá v ediční řadě) v redakci majitele nakladatelství Davida Vody. Na obálce najde čtenář „zvětšenin[u] z podpisu Milan K. a na patitulu jeho kresb[u]“, oboje „z pohlednice adresované autorovi“: kresbu (oko a podaná ruka) je možné vnímat jako výraz Kunderových sympatií a poděkování autorovi. *Glosy k losu* [...] jsou kompozičně koncipované opravdu jako literárněkritické glosy, tedy kritické poznámky domněle a jakoby jen „na okraj“ problematiky. Tvoří je devět kapitol a epilog; kniha je rovněž opatřena spolehlivým jmenným rejstříkem.

Na přebalu čteme o publikovaných „glosách“, že „jsou nejen miniaturní freskou rozšiřující poznání díla velkého česko-francouzského romanopisce a intelektuála dvacátého a jedenadvacátého století, ale také příspěvkem k soudobé polarizující recepci Kunderova díla“. Podle mého soudu představují především dobrou literární polemiku, ale jsou hodné pozornosti ve více ohledech; připomeňme jen některé z nich.

Především – jak napovídá název – jde o text slovesně sofistický, pracující s prostředky známými z umělecké literatury. *Glosy k losu* [...] jsou zřejmou paronomázičkou hrou; název budí dojem rýmového echa; slovo „Člověk“ je psáno s velkým počátečním písmenem jako grafický příznak hodnoty osobnosti, ale jde i o narážku na ranou Kunderovu sbírku *Člověk zahrada širá* a všechny „rehabilitační“ spisy zdůrazňující humanistický rozměr kulturního bytí; „doba prokurátorů“ je opět zřejmou narážkou (podobně jako „hon na čarodějnice“) na – nejen novodobé – trestněprávní snahy soudit, na tendence tzv. majitelů pravd odsuzovat spisovatele za jejich domnělé poklesky, nejlépe vyplývající z nějak (re)konstruovaných životopisů, jež se stávají „věšákem“ na zavěšení „důkazního materiálu“. Literární příznakovost „glos“ podtrhuje i nedořečenost, resp. apoziopce v názvech řady kapitol, srov. *Člověk Milan Kundera v rukou...*, *Evropan Milan Kundera v rukou...*, *...na hedváb*, *Pro domo...* apod. Tohoto rodu jsou i četné prvky jmeně lexikální hry zvýrazňující literárně esejistický ráz „glos“. Namátkově vyberme „ověřit“ – „uvěřit“ (43), „pro skutečného muže nemůže“ (53), „domýšlet se pěkných nepěkností“ (54) nebo v rozvedené podobě „[...] zjednálo obdiv [...] vydání objemné obdivné knihy [o bratřech Mašinech, pozn. A. M.] ke svobodě [...] bez ohledu na nevinné oběti“ (34) a další. Na mnoha místech „glos“ vidíme, že knihu psal spisovatel s bohatou a citlivě rozrůzněnou slovní zásobou, znalý váhy slov a jejich tvárnosti, schopný přesně pointovat: „Stací místo ‚vzpomínala na‘ nahradit slovem ‚ohánět se‘ (kým) – a pomluva je na světě“ (47). Na okraj této poznámky – přesouvání akcentů je v české literatuře dobře popsáno už v Komenského *Labyrintu světa a ráji srdce*; přejmenování a další prostředky lexikální fetišizace

motivované nejednou „dvojím metrem“ se důvěřivcům jeví jako zcela legitimní hodnocení, nikoli jako efektní kamufláž a prostředek jistě efektivního odvádění pozornosti.

Podstatou Blahynkovy publikace však není předvedení vlastního slovesného umění s využitím cizího pretextu. Jedná se – jak uvedeno výše – o polemiku, polemiku s knihou Jana Nováka *Kundera: Český život a doba* (Praha: Argo-Paseka, 2020), v českém kulturním prostoru přijímanou dosti kriticky, místy až s vyhraněným despektem. Novák zde nepřímou znovu nastoluje jinak známé otázky, metodologicky jistě klíčové, např. do jaké míry je životopis autora interpretačním a axiologickým klíčem ke spisovatelově tvorbě? Do jaké míry má zjištění nějakých skutečných či domnělých selhání vliv na fakturu a hodnotu literárního díla?

Abychom na tyto otázky mohli odpovědět, je třeba zdůraznit několik skutečností. Především to, že výklady děl jako ilustrací autorových postojů a životopisných momentů jsou pevně fixovány už ve školní výchově, a jakkoliv se má dnes důraz přesouvat jednoznačně na analýzu konkrétního textu z textu samého, stává se, že i ten se jeví jen jako doklad nějakého mimoliterárního faktu přeneseného do prostoru faktu fiktivního. V lepším případě. V horším případě jsou prostě text, postavy, vyprávěč, motivy apod. redukovány na fakty životopisné, smyslem díla je „být svědectvím o svém tvůrci“, chtělo by se napsat, tedy četba a interpretace se mění v detektivní pátrání po tom, jaké zážitky dílu asi předcházely, jaké postoje jej předurčily, jaké předobrazy daly té či oné postavě podobu apod. Některá pátrání mají až prokurátorský dovětek: popravit je možno nikoli jen doslova, ale i symbolicky. Tak či tak se spisovatelovo dílo stává médiem životopisným, nebo spekulativně životopisným. V tomto školu všech stupňů předstihují žurnalisté, pro něž jsou životopisná fakta vždy důležitější než estetická a dílo se jim stává jen přílepkiem k (mediálně i jinak „zajímavějšímu“) životopisu, nejlépe s nádechem senzačnosti. Mnohé životopisné filmy o spisovatelích nejsou výjimkou, atd. Z tohoto pohledu se snaha „očistit“ spisovatele jeví jako legitimní a literárněvědně důležitá, jakkoliv by se stala jen částí mozaiky – ostatně žánr glosy k ničemu jinému nevybízí.

To je však jen jedna stránka věci, protože věc má „rub a líc“ a nakladatelství vsadilo, už svým názvem, na „rub“. Představy o autorovi (zdaleka nejen znalosti, ostatně selektivní a odvislé od toho, co po sobě tvůrce budoucím zanechal) sice jeho dílu nepřidávají jedinou slabiku, ale ovlivňují recepci díla, a tento fakt je možné popřít jen stěží. Jinak řečeno – nějak konturovaný obraz spisovatele-tvůrce se spolupodílí na formujícím se slovesně estetickém objektu v čtenářově vědomí (přesvědčivost je ztotožňována s tzv. autenticitou zachycených jevů). Může dokonce způsobit, že dílo apriori nebude recipováno, dokonce uprostřed četby takto „uvědomělý“ čtenář knihu se znechucením odloží, pokud jsou jeho ideologické či jiné před-soudy natolik silné, že zvítězí potřeba usouvztažnit jednání se soukromou ideologií „konceptuálního bytí“, potřeba přímočaré jednoty myšlení a činů převáží nad tolerancí a respektem k odlišnosti, jinakosti. Typickým příkladem je apriorní ideologický odpor k osobnostem české a světové literatury vyznávajícím komunistické ideály v době stalinismu, což zastíňuje mimořádné umělecké a poznávací hodnoty jejich díla, které přestává být čteno z mimoliterárních důvodů (za všechny jmenujme jen Fučíkovu *Reportáž psanou na oprátce*, jejíž umělecká slovesně estetická hodnota a přesvědčivost coby literární reportáže je nezpochybnitelná, permanentně však zpochybňovaná odkazem na domnělé či skutečné poklesky komunistického tvůrce). Už proto má Blahynkova „obrana spisovatele“ smysl, vytváří takový obraz spisovatele, na němž není jediné poskvrnky. Nevytýkejme mu to, i když...

Ruku v ruce s vědomím, že si tvůrce díla uvědomuje důležitost sebeprezentace mimo prostor díla, jde také potřeba „zavedených“ spisovatelů vytvářet obraz sebe samých (někdy také svého díla) někdy záměrně provokativní, většinou však přímo posilující očekávání a mentální před-nastavení literární, čtenářské, kritické i akademické obce. Spisovatel si utváří svoji „značku“ nejen svým dílem, a to buď sám, nebo tak činí jeho obdivovatelé a propagátoři. Třeba mystifikaci...

Milan Kundera asi není výjimkou. Dle mého soudu pomáhá vytvářet – anticipačně nebo retro-aktivně zdůvodněný – jakýsi kunderovský obraz, image, který minimálně ovlivňuje, ne-li utváří onu virtuální realitu AUTORA, vkládanou čtenářem do díla a ztotožňovanou s vypravěčem nebo postavami: jest součástí kódované recepční strategie. Mimo jiné předjímá vše, co by bylo možné „strážci normality“ chápat jako poklesek, ne-li zločin, a toto ze svého životopisu, ze svého „života a díla“ eliminuje. Nedořečenost, hádankovitost či ambivalence jsou součástí tohoto obrazu jakoby strážného (střeženého) tajemství – odhalené má menší hodnotu než tušené, nejasně se rýsující, částečně vysněné.

Milan Blahynka tento obraz vědomě či nevědomě posiluje všemi intelektuálními prostředky, jež může s čistým svědomím užít velmi dobrý, znalý, zkušený literární kritik, historik a esejista, přezdívaný někdy „chodící encyklopedie“, a snad také – mohu-li to napsat – i přítel Milana Kundery. Blahynka „za jeho čest a slávu šel se bít“ velmi přesvědčivě, ostatně je tato rytířská strategie (už F. X. Šalda viděl v kritické práci posláni a rytířství ducha) tomuto badateli (s nesporným literárním talentem) vlastní: ve své dlouholeté kritické, recenzní, editorské, lektorské etc. práci zpravidla chtěl pomoci spisovateli i dílu, zvláště byl-li jako kritická autorita přesvědčen, že se stali obětí křivdy. Spisovatelé i dílo, samozřejmě...

Blahynka postupuje ve dvou směrech, argumentuje jednak hledisky estetickými a literárně-vědnými, jednak míří k jakési rehabilitaci občanské, lidské, před prokurátory, jak je nazývá, a jejich nepřízní. Pseudoargumenty Jana Nováka, podle něhož Kunderův styl „*občas hrká*“ a „*čistota tam chybí*“ a že hodnotový soud, podle něhož překlady jeho děl do angličtiny „*se čtou lépe než originály*“ (36), vyvrací přirozenou stylovou lapidárností (také děl Kafkových a Hemingwayových), tedy autorovým záměrem a také vlastní Kunderovou revizí překladu, jenž se mu nejevil být v souladu se stylistickým záměrem. Snahu překladatele „*vylepšovat*“ Kunderu přirovnává ke snaze předělávat „*opovrhovanou strohou bavlnu jeho vyprávění*“, často „*explozivní bavln[u] střeln[ou]*“, na „*hedvábí plesů a plesání, přepychu*“ (38). Mnohé tyto a jiné citované soudy se jeví jako nehorázné a Blahynku vybízejí k tomu, aby konstatoval, že je „*snadné se vysmát*“ tomu či onomu „*suverénnímu verdiktu*“ (55). Vynikající byl už nápad využít Kunderovu esej *Co z tebe zbude, Bertolte?* (z druhého svazku souborného *Oeuvre* z roku 2011), v němž Kundera vypočítává všechny „*hříchy*“, jichž se podle nejmenovaného profesora „*srovnávací literatury na marylandské univerzitě*“ Bertolt Brecht (resp. jeho „*duše*“) dopustil, tedy „*zastíranou homosexualitu, erotomanii, využívání milenek [...], jeho sympatie pro Stalina, sklon ke lži, hamižnost, ledové srdce*“ a dospívá k „*olfaktorickému objevu*“ o velkém „*zápachu*“ Brechtova těla (17). Všechny tyto doklady „*nízkoosti*“ lze najít i v Novákově portrétu, resp. v portrétu Milana Kundery „*v rukou Jana Nováka*“ (21), snad jen „*zápach*“ chybí, zato „*autoplagiáty*“ (21) jako doklad „*hamižnosti*“ nikoliv.

I rehabilitace Milana Kundery jako člověka a občana se jeví přesvědčivá, když Blahynka uvádí mnohé a různé příklady Novákových manipulací s výroky pamětníků, s fakty i výrazy, jeho argumentaci ad hominem. Největší pozornost věnuje tzv. udavačské kauze, s níž přišel týdeník Respekt v roce 2008 a která měla Kunderu představit v nejhorším světle. Přesto zůstávají některé pochybnosti, které pouhé „*glosy*“ nemohou rozptýlit, např. že „*Věra a Milan Kunderovi se nebáli StB a dělali si z ní blázný*“ (55), což bude zřejmě jen část pravdy.

Z četby Blahynkových glos vyplývá, jak je ošidná recepce projevující se přímou spojnicí (anticipovanou nebo aktualizovanou) mezi fiktivním a reálným světem, resp. recepce, v níž „*život postav v románech, povídkách a na jevišti*“ recipienti „*naivně vykládají jako více nebo méně zašifrovanou zprávu o autorově životě*“ (53). Stejně ošidné jako ztotožňování herce s jeho postavou, rolí. Týká se to ovšem i různých rozhovorů, komentářů, mimoliterárních soudů, jež si nárokuje interpretační potencialitu vzhledem k básni, příběhu, postavě. Některé kapitoly z dílny Jana Nováka bychom mohli číst jako doklad oné – více či méně – primitivní recepce; polemika s citovanými i necitovanými jednostrannostmi se proto může jevit jako jednoduchá (ostatně jeho životopisná monografie

byla přijata v českém prostředí – až na několik výjimek – nesouhlasně). Novákova biografická kniha však představuje větší výzvu než jen pro polemiku s jednostrannostmi v posuzování literárně estetických a eticko-biografických jevů. Nese podnázev *Český život a doba* a je plná stereotypního hodnocení československé literární reality, tedy vhodná pro analýzu literárněhistorického diskurzu v nejširším smyslu toho pojmu. To je však námět pro jinou recenzi.

KONTAKT

PhDr. PaedDr. Alexej Mikulášek, PhD.
Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr
Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre
Dražovská 4
949 74 Nitra
Slovenská republika
Alexej.Mikulasek@seznam.cz